

Päränd ja perestroika

Muutused muuseumides

1980. aastate lõpul–1990. aastate alguses

MARIANN RAISMA

Artikli teemaks on aastad 1987–1993, periood, mil muuseumikultuuris toimus 20. sajandi üks olulisemaid paradigmapäändusi. Perestroika aeg oli monumentaalne ajaloo ümberkirjutamise aeg ning ka muuseumidel oli võimalik kirjutada uut ajaloodiskursust ja räägiti lahti mitmedki varem käsitlemata teemad. Sellesse perioodi jääb nii Eesti NSV Revolutsioonimuuseumi avamine kui ka esimesed rahvuslikku ajalookirjutust järgivad näitused. Kiired muutused ühiskonnas viisid aga mäluasutused 1990. aastate alguses väga keerulisse olukorda, mis pani ühiskonda küsima muuseumide mõtte üle.

1980. aastate II pool ja 1990. aastate I pool oli Eesti ajaloo üks pöördelisemaid perioode. Murrangud Baltimaade revolutsiooni¹ ajal mõjutasid ka kultuurisfääri, kus toimusid põhimõttelised muutused nii institutsionaalsel, imagoloogilisel kui ka ideoloogilisel tasandil.

Artikli keskmes on muuseumide problemaatika: kuidas vahetus mäluasutuste tähendus ja roll ühiskonnas, millised olid olulisemad selle valdkonna kultuuripoliitilised sammud ning mida tegid muuseumid ise, et muutustejaga kaasas käia. Tegemist on praktiliselt esimese artikliga, mis tegeleb muuseumikultuuriga perestroika-aegses Eestis, seetõttu on põhjendatud olulisemate suundumuste ning protsesside markeerimine nii institutsioonis endas kui ka selle ühiskondlikus kontekstis.²

1 Nimetatud ajaperioodi määratletakse erinevate autorite poolt mitmete mõistete abil: taassünd, vägivaldalt vabanemine, laulvad revolutsioonid, taasärkamine, antikommunistlik revolutsioon ja Balti revolutsioonid. Vt R. Ruutsoo, *Civil Society and Nation Building in Estonia and the Baltic States*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2002, lk 20–21.

2 Antud perioodi analüüsiva muuseumipoliitilise artiklina võib välja tuua: H. Pärdi, *Museot jätkisotsialistisessa yhteiskunnassa. Viron tapaus.* – *Museo* 1998, nr 3, lk 5–7. Alljärgneva artikli näitlik materjal põhineb peamiselt riiklikel jalooga tegelevatel muuseumidel. Artiklist on välja jäetud tollal väga aktuaalne muuseumide ehitusproblemaatika.

Perestroika³ mõiste hõlmab kõige kujundlikumalt murranguid 1980. aastate II poole nõukogude ühiskonnas nii ideoloogilisel, poliitilisel, sotsiaalsel, majanduslikul kui ka kultuurilisel tasandil. Perestroika ehk otsesõnu „ümberehitamine” oli selgelt jälgitav ka pärandkultuuri vallas, sh muuseumides. Kuigi ajalookäsitlustes kasutatakse perestroika piiridena aastaid 1986–1991, siis antud teemast lähtudes keskendub artikkel aastatele 1987–1993.

1987. aasta lõpus toimusid praktiliselt üheaegselt kaks sündmust: 12. detsembril asutati Eesti Muinsuskaitse Selts ning sama kuu 29. päeval avati Maarjamäel Eesti NSV Riiklik Ajaloo- ja Revolutsioonimuuseum. Seega, ühelt poolt idealistliku rahvuslikkuse taassünd ja teisalt pragmaatilise nõukoguliku ideoloogia viimane jõuline manifestatsioon. Need kaks sündmust võtavad kujundlikult kokku ajastu vaimu ning olemuse; tolleaegse maailmavaadete paralleelismi ning perioodi algusaastate vastandlikud liikumissuunad.

Artiklis käsitletud perioodi lõpuks olen valinud 1993. aasta, sest just siis toimusid kahe Eesti muuseumi arhitektuurikonkursid, millega pandi alus suurmuuseumide uuele arenguetapile.⁴ Irooniliselt oli just 1993. aasta muuseumide sügavaima madalseisu aeg: see peegeldus nii laiemas mentaliteedis, riigi toetuses kui ka küllastajate arvus.⁵ Just Eesti Vabariigi taaskehtestamise ja rahareformi järgne aeg kujunes kultuurivaldkonnas kõige dramaatilisemaks ning keerulisemaks. See aeg on seotud ka väga olulise mentaliteedimuutusega: suundumus minevikku hakkas 1990. aastate keskel asenduma suundumusega olevikku ja tulevikku, oma rahva kesksus Euroopa-kesksusega ja kosmopoliitsusega.⁶

1980. aastate lõpp ja 1990. aastate algus oli kiirete muutuste aeg: mõne aasta jooksul teisesen kogu ühiskond, muutusid senini toimunud kultuurihierarhiad ning väärtushinnangud. Sama toimus ka mälu- ja kultuurivallas alates tänavanimedest ja lõpetades monumentide ning muuseumidega. Suuresti tänu Eesti Muinsuskaitse Seltsile omandas väga olulise positsiooni muinsuskaitse.

Muuseumide osas toimus suhtumise muutus oluliselt hiljem. Pärast lühikest „õitseaega” aastail 1989–1990 saab alles 21. sajandi alguses taas kõnelda muuseumide tähenduse ja rolli tõusust. 1990. aastate I poolel suutsid ennast ühiskonnas nähtavaks teha vaid poliitikute muuseumidirektorid ning nende kaudu ka vastavad institutsioonid. Kõige elujõulisem kuvand oli sel perioodil Eesti Rahva Muuseumil (ERM), millest kujunes pärandkultuuri sünonüüm – olematu ekspositsioonipinnaga, halvas materiaalses olukorras, suutis muuseum siiski olla avalikkuse jaoks oluline paik ning on väga sümptomaatiline, et kõige esimene uue riigi muuseumiprojekt valmis just ERM-ile (konkurss lõppes 1993. aastal).

3 Perestroika ehk uutmine oli 1986. aastal Mihhail Gorbatšovi väljakuulutatud majandusreformide programm Nõukogude Liidus eesmärgiga ületada majanduslik stagnatsioon.

4 Eesti Rahva Muuseumi arhitektuurikonkursi võitis Ra Luhse ja Tanel Tuhali projekt „Põhja Konn” (Veski, Liivi, Baeri ja Näituse tänava vahelisele alale) ja Eesti Kunstimuuseumi oma võitis Soome arhitekt Pekka Vapaavuori projektiga „Circulos”.

5 Virve Sarapiku järgi oli institutsionaalse kriisi ja senise kunstituru varingu kulminatsiooniks 1992. aasta. – V. Sarapik, 1990. aastate eesti kunst ja postsemiootiline pööre. – Ülbed üheksakümnendad. Probleemid, teemad ja tähendused 1990. aastate eesti kunstis. Toim S. Helme, J. Saar. Tallinn: Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus, 2001, lk 282.

6 A. Allikas, K. Karu, Ajalooteadvus. Ülevaade teooriast ja empiirilisi andmeid Baltikumist. – Akadeemia 1995, nr 3, lk 473.

Selle lühikese aja jooksul leidsid muuseumides aset mitmed olulised muutused, mis olid seotud rahvusluse ja rahvusliku identiteedi taassünniga: muuseuminimede ennistamine või muutmine 1980. aastate lõpul⁷, muuseumide poliitiliste filiaalide sulgemine 1990. aastate alguses (nt „Töoliste Kelder” 1991), samal ajal hakati aktiivsemalt tegelema vähemuskultuuridega (Rannarootsi muuseumi asutamine 1992). Toimusid mitmed murrangulised näitused (nt esimene eesti rahvusliku ajaloo paradigmat järgiv näitus „Kolmevärviline Eesti” 1989. aastal Eesti Ajaloomuuseumis), asutati uusi muuseume (nt Eesti Arhitektuurimuuseum 1991), restaureerimiskeskus (ennistuskoda „Kanut” 1990), muuseumidele anti uusi hooneid (nt Kivisilla galerii 1988), loodi uusi organisatsioone (nt Eesti Muuseumiühing 1988), korraldati miitinguid (Riigikogu ees 1991) ning tuldi välja uute muuseumide loomise mõtetega (nt Eesti Moodsa Kunsti Muuseumi manifest 1992).

1980. aastate lõpu ja 1990. aastate alguse muuseumide uurimisel olid peamiseks allikateks Kultuuriministeeriumi arhiivi ja Eesti Ajaloomuuseumi arhiivi materjalid, lisaks on läbi töötatud tollases ajakirjanduses ilmunu. Mälestusi olen kogunud tollal tegutsenud muuseumitöötajatelt ning selle tööga seotud inimestelt. Museoloogiaalased kirjutised antud perioodil põhjalikult ei peatu, küll on kirjutatud muuseumide ja mäluksuuriga seotud teemadel, seda lisaks ajalookirjutusele eelkõige kultuuri- poliitika ja -uuringute, kunsti ning sotsioloogia vallas.

Pärandiga seotud kultuur võib murranguajaga seostuda väga erinevalt. Mäluasutused võivad olla uuenduslike ideoloogiate innustunud kannupoisid, teinekord lausa julged teenäitajad; ent samuti ka ühiskonna kõige konservatiivsem ja aeglasemalt muutuv osa. Veel 1998. aastal kirjutas tollane ICOM-i Eesti Rahvusnõukogu esimees Heiki Pärdi Eesti muuseumide kohta: „...ühiskond ei sunni muuseumi muutama ja ka muuseumid ise pole selleks valmis. [---] On samas selge, et nii kaua kui muuseumid ise ei tõesta ühiskonnale oma vajalikkust, muutub nende olukord üha hullemaks.”⁸

Ühiskonnakesksus või võõrandumine

Muuseumisse on juba tema algusaegadest peale kodeeritud võõrandumise mõiste. Ühelt poolt sisaldub see objekti museologiseerides talle antud uues tähenduses, mis hävitab eseme loomuliku keskkonna.⁹ Teisalt väljendub see muuseumide tegevuses, mis keskendub institutsiooniseeste probleemidele ning mis oma elitaarse suhtumisega ei pea oluliseks suhestuda ümbritseva ühiskonnaga, olla sotsiaalselt aktiivne. Muuseumiideoloogia, mis vastandas ennast teadlikult igapäevaelule ja ühiskonnas aktuaalsetele teemadele, oli iseloomulik nn modernistlikule muuseumile, mis

⁷ 1988. aastal nimetati Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum taas Eesti Rahva Muuseumiks, 1989. aastal Eesti NSV Riiklik Ajaloomuuseum Eesti Ajaloomuuseumiks.

⁸ H. Pärdi, Museot jätkisotsialistisessa yhteiskunnassa, lk 6.

⁹ Eseme kontekstuaalsuse säilimise teema on kaasaegse museoloogia üks olulisemaid valdkondi, millele pikka aega suurt tähelepanu ei pööratud. Nt Theodor Adorno on võrrelnud museaali ilma veeta jäetud kuldkalaga, keda lastakse kärbuda ja surra (H. S. Hein, *The Museum in Transition*. Washington, London: Smithsonian Institution Press, 2000, lk 69).

domineeris peamiselt Lääne-Euroopa mälukultuuris kuni 1970.–1980. aastateni (ning püsis vähemal määral ka järgnevatel kümnenditel).¹⁰

Kujundlikult vastandus sellele teine muuseumitüüp, mis oli huvitatud mineviku(eseme) ja ühiskonna seostamisest eesmärgiga lõimida omavahel kultuur ja elu. Just selline oli ka nõukogude muuseumikuvandi üks allikaid.¹¹ Kindlasti tuleb rõhutada nõukogude ideoloogia suhet kultuuri: see oli agressiivne, subordineeriv ja filtreeriv.¹² Need põhimõtted tagasid tollase muuseumikultuuri ühiskondliku aktiivsuse.

1980. aastate ajakirjanduses oli suhteliselt palju juttu mäluasutuse rollist ühiskonnas, tema hariduslikust ja pedagoogilisest ülesandest, mis oli nõukogude muuseumi üks põhieesmärke. Seega on ootuspärane leida 1980. aastate keskpaiga ajakirjandusest tollase kultuuriministri Johannes Loti moraliseerivaid monolooge teemal, mida kultuurilt oodata: „ikka veel tihedamat sidet rahvaga”.¹³ 1980. aastate keskel muuseumidel külastajate vähesusega probleeme polnud, olukord hakkas aga drastiliselt muutuma järgmise kümnendi alguses.

1980. aastate lõpul ja 1990. aastate I poolel muuseumi kui mineviku vahendaja rolli tänu eelnevale ideologiseeritusele ei hinnatud ning kommunikatiivsete tegevuste arendamisega ei tegeldud. Näituste hulk 1990. aastate alguses teatud määral tõusis, kuid nende sisu aktuaalsus ja vormi atraktiivsus olid sageli väheolulised.¹⁴ Sellega muuseumi töö külastajatega piirduski. Pigem suunati oma aktiivsus uurimisele ning kogumisele, mis kujundas pikemaks ajaks arusaama muuseumidest kui ühiskonna jaoks ebaolulistest, tolmustest ja surnud paikadest.

Tänapäevases mõistes muuseumiharidustegevus muutus populaarsemaks 1990. aastate teisel poolel, teadlikult aga alles uuel aastatuhandel. Esimesena Eestis asutati vabaõhumuuseumi juurde muuseumipedagoogi ametikoht 1994. aastal.

Perestroika hakkas soosima kultuurisfääris toimuvaid põhimõttelisi diskussioone kultuuripärandi üle, millest kujunesid mitmel korral ka ägedad poliitilised vaidlused. 1980. aastate keskpaigast kuni 1990. aastate alguseni leidub ajakirjanduses küllaltki palju pärandikultuuri puudutavaid artikleid ja seda nii teoreetilistel kui ka konkreetseid tegevusvaldkondi (eelkõige muuseumide ehitust) puudutavatel teemadel. Väga selgelt võib jälgida negatiivsuse järkjärgulist süvenemist: kui nõukogude ajal olid päranditeemalised artiklid positiivselt kirjeldavad, siis ühiskonna muutudes muutus artiklite tonaalsus järjest murelikumaks.

Nõukogude süsteemi lagunemisega kadus vajadus muuseumide senise identiteedi järele, külastatavus langes ning muuseumide probleemid jõudsid ka ajakirjandusse:

10 Nimetatud muuseumimudel kujunes välja 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel poolel peamiselt Euroopas, kus mäluasutused olid oma loomisest alates tugevalt riigi külge kinnistatud. See tagas neile kindla rahalise toetuse ning võimaluse tegelda säilitamise jt muuseumi sisuprobleemidega. Suhteliselt vähe pöörditi tähelepanu muuseumi avatusele. Alates 1970.–1980. aastatest toimus ka Euroopas muutus kommunikatiivse muuseumimudeli suunas, mille põhjused olid nii ideoloogilised kui ka majanduslikud (üks tuntumaid näiteid oli Margaret Thatcheri vabaturumajanduslik ideoloogia, mis avaldas tugevat mõju Suurbritannia muuseumipoliitikale 1970.–1980. aastatel).

11 B. Groys, *The Struggle Against the Museum, or the Display of Art in Totalitarian Space*. – *Museum Culture: Histories, Discourses, Spectacles*. Eds. D. I. Sherman, I. Rogoff. London: Routledge, 2001, lk 144–162.

12 P. Lepik, *Antikultuuri fenomen nõukogude kultuuris*. – *Akadeemia* 2000, nr 4, lk 722–726.

13 J. Lott, *Mida ootame kultuurilt? – Rahva Hää* 22. XII 1985.

14 Muuseumidel polnud selget missiooni ega visiooni, sellest tulenevalt puudus neil konkreetne ja muuseumi identiteediga seotud tegevuskava. Kõige nähtavamalt peegeldus see muuseumi teemaatikaga mittehaakuvates või kitsale publikule suunatud näitustes ning väheses haridustegevuses.

just murede kaudu saigi ainsat teavet muuseumide kohta. Ja ega muinsuskaitse probleemaatika helgem polnud. Olukord peegeldus pealkirjades, nagu „Muuseumid – meie häda ja viletsus”, „Muinsuskaitse hiilgus ja viletsus”, „Muinsuskaitse ummikseis ei ole juhuslik”, „Muinsuskaitse *contra* investori raha”, „Millega lüüakse hingedella?”¹⁵ jne. Seega ei toimunud muuseumide võõrandumine ühiskonnast mitte niivõrd muuseumitempli ideoloogia teadliku kehtestamise tõttu, vaid oli pigem seotud negatiivse imago tekke ja muuseumipoliitika puudumisega. Selgelt kõige enam oli juttu kunstimuuseumist¹⁶, mis äratas ka teiste muuseumide pahameele, sest 1990. aastate alguses oli olukord kriitiline enamikus Eesti muuseumides¹⁷.

Päränd ja võim

Kogu nõukogude perioodi iseloomustanud totalitaarse kultuuripoliitika põhialuseks oli ülaltpoolt toimiv ideoloogiline juhtimine.¹⁸ Süsteemi hierarhilisuse ja tugeva tsentraliseerituse abil püüti saavutada ühisteadvuse ning ühtse elulaadi teket – ideaaliks oli monoliitne ühiskond ja homogeenne kultuur. Kultuur ei saanud tekkida kus tahes, vaid kindlaksmääratud institutsioonides.¹⁹

Alates 1987. aastast on märgatavad kultuuripoliitika muutused²⁰: näiteks toonitati kultuuriministeeriumi koostööd loomeliitudega, rõhutati kultuurisüsteemi juhtimise reorganiseerimise vajadust, kultuuri detsentraliseerimist²¹ ning kultuuriasutuste iseseisvumist. Muutused kujundasid ministeeriumist juba 1988. aastal iseseisvaid algatusi väljatöötava organi.²² Siiski oli nõukogudeaegse tsentraliseeritud kultuuripoliitika asemele uue süsteemi ehitamine raskendatud, kultuuripoliitikaga – sh muuseumipoliitikaga – kümnendivahetusel sõna tavapärasest tähenduses ei tegeldud, mis viis kultuuri prestiiži järjest madalamale.²³ 1990. aastate alguses nentis Enn Põldroos, et

15 A. Ottenson, Muinsuskaitse hiilgus ja viletsus. – Sirp ja Vasar 27. V 1988; I. Teder, Muuseumid – meie häda ja viletsus. – Reede 14. VII 1989; T. Tammer, Millega lüüakse hingedella? – Rahva Hääl 13. VI 1992; R. Nerman, Muinsuskaitse ummikseis ei ole juhuslik. – Kultuur ja Elu 1992, nr 8, lk 34–37; J. Padrik, Muinsuskaitse *contra* investori raha. – Kultuur ja Elu 1995, nr 8, lk 3–7.

16 Avalik arvamus muutus pika ja veniva uue hoone ehitussõja käigus järjest tõrjumaks. Ajutist positiivsust näeb ajaleheartiklites vilksatamas vaid seoses uue direktori Marika Valgu ametisse asumisega. Lisaks pidevale eksistentsiprobleemide kuhjumisele vapustas avalikkust ka 1995. aastal toimunud kunstirööv, kui avastati, et fondidest oli varastatud ligi 150 graafilist lehte. Kunstikultuuri võõrandumisele aitasid kaasa ka tollase publiku jaoks arusaamatud kaasaegse kunsti imagoloogilised muutused.

17 P. Ernits, Eesti muuseumid – grupipilt ilma solistideta. – Sirp 15. I 1993.

18 E. Kulbok-Lattik, Eesti kultuuripoliitika ajaloolisest periodiseerimisest. – Acta Historica Tallinnensia 2008, nr 12, lk 131.

19 M. Lagerspetz, Institutsionaliseeritus ja avatus kultuuripoliitikas. – Looming 2003, nr 8, lk 1227.

20 1988. aasta sügisel asutati Eesti NSV Kultuuriministeeriumi, Kinokomitee ja Kirjastuskomitee ühendamise tulemusel Eesti NSV Riiklik Kultuurikomitee. 1990. aasta jaanuaris moodustati Kultuurikomitee baasil Kultuuriministeerium. Selle perioodi kultuuriministriteks olid: Johannes Lott (1978–1988), Jaak Kaarma (1989–1990), Lepo Sumera (1990–1992) ja Märt Kubo (1992). 25. jaanuaril 1993 Kultuuri- ja Haridusministeerium ühendati, ministriks sai Paul-Eerik Rummo. Kultuuriministeeriumi Muuseumide ja Kultuurimälestiste Inspektsiooni (alates 1988. aastast muuseumide osakond) juhatajaks oli kuni 1989. aastani Irene Rosenberg, pärast teda sai muuseumide peaspetsialistiks Kaia Varrak.

21 Aastakoosolek Eesti NSV Kultuuriministeeriumis. – Sirp ja Vasar 15. IV 1988.

22 K. Gutman, Kultuuripoliitika põhimõtete uuendamine ENSV Riiklikus Kultuurikomitees (välissuhtluse näitel). – Tuna 2009, nr 4, ilmumas.

23 E. Kulbok-Lattik, Eesti kultuuripoliitika ajaloolisest periodiseerimisest, lk 139. Seda peegeldab kõnekalt ka Kultuuriministeeriumi arhiiv, milles 1990. aastate algusest on muuseumide valdkonnas olemas vaid vähene arv dokumente.

„hästi või halvasti, kuid siiski toimunud kultuurikaitsemehhanismid on hävinud, uusi aga pole välja kujunenud”.²⁴

1980. aastate lõpul oli kultuuri toetamine ja tekkiva Eesti riigi toetamine peaaegu sünonüümsed mõisted. Ent iseseisvuse taastamisega kaotas kultuur palju oma kesksest rollist ning 1990. aastate alguses väärtustasid poliitikud riikluse idee ülimuslikust kultuuriliste probleemide ees.²⁵

Aastaid 1991–1995 on nimetatud ka „siirdeaja paradigmatuseks” – läbiva ideoloogia puudumine, mida iseloomustasid järjepidetu kultuurialane seadusandlus, riikliku toetuse ebaühtlane jaotamine, riiklikult toetatud kultuuri prestiiži langus.²⁶ Siia tuleb kindlasti lisada kaks olulist märksõna: järkjärguline üleminek projektipõhisusele ning Eesti Kultuurkapitali taasloomine (1994), mis algse idee kohaselt pidi toetama ainult loomingulist tegevust.

Samas nõudis aeg investeringuid, oli ju muuseume hädasti tarvis kaasajastada. Kuid viimast oli võimalik teha peamiselt omavahendite abil. Riiklikult ei initsieeritud ka uue ajaloonarratiiviga mäluasutuste loomist (nt okupatsiooni- või 20. sajandi ajalooa tegeleva muuseumi näol), mida tehti mitmetes teistes idabloki riikides.²⁷ Küll aga hakkas 1990. aastate esimese poole finantsplaanides läbi käima plaan ehitada uued hooned Eesti Kunstimuuseumile (maksumus hinnanguliselt 380 miljonit krooni) ja Eesti Rahva Muuseumile (maksumus hinnanguliselt 170–240 miljonit krooni), kuid nenditi, et ilmselt tuleb nende realiseerimisega oodata järgmise sajandini.

Sel ajal suleti ka rida eelkõige ideoloogilise ja isetegevusliku suunitlusega muuseume (ill 1).²⁸

Kuni 1991. aastani oli kultuuriministeriumis nähtav pidev kultuuri toetuse tõus. Soodne areng lõppes turumajandusele üleminekuga ja eelkõige rahareformiga 1992. aastal. Kõige drastilisemalt langesid riigi kulud kultuurile 1992. aastal (–42%), langus jätkus ka 1993. aastal, mis oli tingitud riigieelarve üldisest vähenemisest.²⁹ Muuseumide kulud olid siiski protsentuaalselt suhteliselt kõrged: 1989. aastal 24,1% kultuuriministeriumi kogueelarvest ja 1992. aastal 33,2 % eelarvest.³⁰

Ka muuseumide külastatavus langes oluliselt. Kuigi külastajate hulk tervikuna vähenes, oli 1980. aastate lõpul rahulolu eestlaste hulgas äärmiselt suur – seda näitavad ka uute näituste külastajanimbrid ning tagasiside.³¹

24 E. Põldroos, Kunstimuuseum ja võim. – Sirp 15. XI 1991.

25 Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees. Riiklik ülevaade Eesti kultuuripoliitikast ja selle mõjust aastatel 1988–1995. Koost M. Lagerspetz, R. Raud. Tallinn: Kultuuriministerium, 1995, lk 116, 127.

26 E. Kulbok-Latik, Eesti kultuuripoliitika ajaloolisest periodiseerimisest, lk 140.

27 Esimestena avati Leedu Genotsiidiohvrite Muuseum 1992. aastal ja Läti Okupatsioonimuuseum 1993. aastal. Viimane oli ümberformeeritud varasemast ideoloogiamuuseumist, Läti Punaste Küttide Muuseumist.

28 Ideoloogilistest muuseumidest suleti nt „Tööliste Kelder”, V. Kingissepa majamuuseum, M. I. Kalinini muuseum, Balti Laevastiku Muuseum, Vladimir Uljanovi kortermuuseum; lõpetamata projektideks jäid Komsomolimuseum ja Tupsi talu. Isetegevuslikud muuseumid kuulusid erinevatele asutustele ja organisatsioonidele, suur osa likvideeriti koos asutuste likvideerimise või omaniku muutusega (nt Eesti Kalaremondi Tootiskooandise „Estremörbflot” Balti Laevaremonditehase ajaloo muuseum). Osa isetegevuslikke muuseume jätkas tegevust, nt Eesti Energeetikamuuseum, Eesti Riikliku Kindlustuse muuseum jne, vt Eesti NSV isetegevuslikud muuseumid seisuga 1. jaanuar 1988 – Kultuuriministeriumi arhiiv (edaspidi: KuM), n 2, s 2982, lk 2–10.

29 Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees, lk 34–35.

30 Sel aastal finantseeriti raamatukogusid kohalikest eelarvetest, mis tõstis teiste tegevuste summasid (Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees, lk 36).

31 Näiteks Eesti Ajaloomuuseumi näitust „Kolmevärviline Eesti” (1989) külastas 10 kuu jooksul 123 538 inimest. Täpsemalt loe peatükist „Uued teemad – uued näitused”.

Ei tohi jätta rõhutamata, et nõukogude ajal moodustasid väga suure külastajate hulga kohustuslikud turismigrupid,³² mis tõstsid muuseumikülastuste koguarvu tasemeni, mida tänapäeval oleks suhteliselt utoopiline saavutada. Kui 1988. aastal külastas ametliku statistika järgi riigimuuseumide 2 930 000 inimest³³, siis 1992. aastal vaid 815 723 inimest³⁴ (vt lisa 1).

Pärand ja revolutsioon

Pärandiinstituutioonide olulisimad pöörded ongi toimunud koos radikaalsete ideoloogiliste ja ühiskondlike murrangutega: olgu selleks Suur Prantsuse revolutsioon, tööstusrevolutsioon,³⁵ 20. sajandi alguse liikumised ja sõjad või murrangud 1980. aastate lõpu ja 1990. aastate alguse Nõukogude Liidus.

Revolutsiooni võib tõlgendada kui põhjalikku pööret, mille eesmärgiks on sotsiaalset elu organiseerivate sümboliliste suhete – nimetatud ka väärtusteks, normideks ja käitumismustriteks – teisenemine ning uue väärtusmaailma loomine.³⁶ Selline revolutsioonikäsitlus tekkis seoses Suure Prantsuse revolutsiooniga, millega kaasnes progressiusk ehk arusaam, et iga pööre peab viima paremusele, ühiskonna puhastamisele ajale jalgujäänud struktuuridest, instituutioonidest, seisustest jne.³⁷ Järgnevate sajandite mõjukaimaks revolutsiooniapoloogiaks oli Karl Marxi drastilisi murranguid tunnustav ühiskonnakäsitlus³⁸, millele vastandusid 20. sajandil püüded tuua muutusi reformide kaudu³⁹.

Revolutsioonilised liidgrupid dikteerivad kogu ühiskonnale soovitava muutuste suuna, aga ka võimaliku režiimi eelmise väärtusnormatiivse süsteemi ulatuslikuks, n-ö organiseeritud unustamiseks.⁴⁰ Revolutsioon toimib dünaamilise plahvatusena, mis toob esile uued ideaalid ja väärtused. Revolutsioon on tulevikku suunatud uut loov liikumine. Kasutades Juri Lotmani terminoloogiat, on plahvatuse kui protsessi⁴¹ kõrvale tarvis ka kirjeldusruumi.⁴² Selleks et plahvatuse mõju ei hajuks, on tarvis seda kirjeldada. Just kirjelduste rohkus tagab kultuurinähtuse püsimise. Seega on ühe

32 Külastuste üldarvu suurendasid oluliselt üleliidulised turismigrupid ja -rongid, kes küll registreerisid oma külastuse, ent tegelikult muuseumis ei käinud. Väga palju käis vene koolilapsi koolivaheaegadel, samuti tõstsid külastuste arvu populaarsed fonditunnid. Intervjuu Eve Peetsiga 10. V 2009. Käsikiri autori valduses.

33 Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees, lk 85.

34 KuM, n 2, s 3101, lk 3.

35 Revolutsioonina on tõlgendatud ka igasugust fundamentaalset muutust, mis ei pruugi olla ootamatu või vägivaldne (nt teadusrevolutsioon).

36 A. Aareleid-Tart, I. Tart, Revolutsioonid väärtusmaailmade teisendajatena. – Acta Historica Tallinnensia 2008, nr 12, lk 105.

37 Kui varasematel aegadel tähendas revolutsiooni mõiste tsüklikilist muutust, siis alates Suurest Prantsuse Revolutsioonist hakkas revolutsioon tähistama püsivat ja fundamentaalset pööret. Revolutsiooni mõistest vt täpsemalt: The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought. Eds. W. Outhwaite, T. Bottomore. Oxford: Blackwell, 1993, lk 559–562; P. Sztompka, The Sociology of Social Change. Oxford: Blackwell, 1994, lk 301–321.

38 Marksistlikust revolutsiooniteooriast vt täpsemalt: R. Blum, Sotsiaalse revolutsiooni teooria. Tallinn: Eesti Raamat, 1969, lk 25–42.

39 P. Sztompka, The Sociology of Social Change, lk 303.

40 A. Aareleid-Tart, I. Tart, Revolutsioonid väärtusmaailmade teisendajatena, lk 109.

41 J. Lotman, Kultuur ja plahvatus. Tallinn: Varrak, 2001, lk 23–29.

42 P. Toropi ettekanne „Rahvusmuuseum ja kultuuriplahvatus” ERM-i konverentsil „Tee Eesti muuseumini II. Kultuuri ja muuseumipoliitika Eesti Vabariigis 1918–1940” 20. detsembril 2007. Vt <http://www.erm.ee/?lang=EST&node=1065> (vaadatud 5. XI 2009).

„kirjeldajana” muuseumil või teistel pärandiga seotud liikumistel-institutsioonidel sel hetkel ainulaadne võimalus olla aktiivselt uue ideoloogia teenistuses.

Mainitud asutused ja liikumised kannavad sel hetkel väga selget poliitilist sõnumit ja laiemat sotsiaalset kandepinda (viimane võib mingi aja pärast täiesti kaduda). Nende peamiseks ülesandeks on aidata „dokumenteerida ja kirjeldada” uut revolutsioonilist ideed ja selle kaudu omandada hoopis teisetasandiline tulevikku suunatud tähendusväli. Sel hetkel on pärandiinstitutsioonid väga oleviku- ja tulevikukesksed. Viimasega seotult luuakse ka aktuaalsetel teemadel töötavaid mälestusmärke või muuseume (nt monumentide taastamine, (vabadus)sõja-, revolutsiooni- ja vastupanumuuseumid jmt).

Muuseumides assimileeritakse uued ideed ning väärtused, muudetakse need traditsioonilisteks, aktsepteeritavateks ja „õigeteks”. Muuseum on uuele ühiskonnale vajalike väärtuste looja. Seega sel hetkel pole muuseumi mõtte mitte minevikuesemete säilitamine, vaid uue diskursuse, uue ajaloonarratiivi loomine.

Sõltuvalt revolutsioonilisest protsessist ning kultuurikontektist, võivad esiplaanil olla väga erinevat tüüpi mäluasutused ning pärandiga tegelevad institutsioonid. Näiteks Suure Prantsuse revolutsiooni ajal kujunes mõjukaimaks Louvre'isse loodud Kunstide Keskmuseum⁴³, Napoleoni ajal riigis asutatud regionaalsed kunstimuuseumid, Nõukogude Venemaal revolutsioonimuuseumid, laulva revolutsiooni ajal rahvuslikku pärandit hoidvad muuseumid ning loomulikult Eesti Muinsuskaitse Selts (EMS), mis võttis enda kanda kaalukaima rolli pärandi ja poliitika ühendajana. „EMS-i iga teadlik liige peaks rahva tulevikule mõtlema vähemalt samavõrd kui mineviku-pärandile. Seistes vastu rahvuslikule nihilismile ja šovinismile, peame eeskätt alles hoidma oma rahva arvukuse ja keele, puhta vee, maa ja taeva, et säilitada muistised ja tavad meie järglastele elamiseksõblilikul maal.”⁴⁴

Muuseumide hulgas kujunes just Eesti Rahva Muuseumist eestlaste uue rahvusliku mineviku esitamise peegel. Kunstimuuseumil polnudki taasiseseisvumise ajal kohta, kuhu peeglit panna – Kadrioru loss oli suletud.⁴⁵ Eesti Ajaloomuuseum suutis aastakümnevahetusel kõnelda oma näituste kaudu väga aktuaalsetel teemadel, ent siiski ei saavutanud positsiooni, mis võimaldanuks tal kujuneda Eesti muutunud ajalookäsitluse parimaks peegeldajaks. Selle perioodi kõige sümboolsemaks näiteks võiks aga pidada Eesti NSV Ajaloo- ja Revolutsioonimuuseumi Maarjamäe lossis.

43 Louvre'is avatud muuseumil oli aastatel 1793–1816 mitmeid nimesid: Rahvusmuuseum, Prantsuse Muuseum, Kunstide Keskmuseum ja Napoleoni Muuseum. – J. Mordaunt Crook, *The British Museum: A Case-study in Architectural Politics*. Harmondsworth: Pelican Books, 1973, lk 34.

44 J. Kuuskemaa, *Kas poliitiline kanapimedus või ideoloogiline diversioon?* – Edasi 4. III 1988. Jüri Kuuskemaa oli tollal EMS-i teabe ja kihutustöö toimekonna esimees.

45 Kadrioru loss suleti hoone amortisatsiooni tõttu 1991. aastal. Aastatel 1993–2005 toimus Eesti Kunstimuuseumi näituse- ja administratiivhoonena Rüütelkonna hoone (Kiriku plats 1).

Revolutsioonimuuseum ja ideoloogilised muutused

Revolutsioonimuuseum kui muuseumitüüp on suhteliselt vana: juba Napoleoni võimu ajal loodi konfiskeeritud ja omastatud kunstiteostele uusi muuseume, mis pidid kinnistama uue võimu kultuuripoliitikat.⁴⁶ See näitab ilmekalt, kuidas muuseum institutsioonina sõltub otseselt ideoloogiatest ning poliitikast.

Ka Nõukogude riik seadis ülesandeks muuta muuseumid kultuurirevolutsiooni tööriistaks, mis aitaksid kaasa marksistlik-leninliku maailmavaate kasvatamisele. Rõhutati ka muuseumide rolli teaduskeskustena, mis pidid osalema ka majanduslikes ümberkorraldustes.⁴⁷ Samuti loodi noores Nõukogude Liidus aktiivselt revolutsioonimuuseume, kus hakati kasutama tollal uusimaid ekspositsiooniteooriaid.⁴⁸

Need olid uut tüüpi asutused, mis polnud seotud vanade traditsioonidega. 1920. aastate lõpul rakendatud uue teooria aluseks oli temaatiline printsiip. Teemad peegeldasid ajaloo protsessi marksistlikku käsitlust ning kogu ekspositsioonikompleks pidi võimaldama arengu seaduspärasuste tunnetamist. Tollal aluse saanud lahendus oli teoreetiliselt ja meetoodiliselt süvendatuna aluseks nõukogude muuseumiekspositsioonidele kogu nõukogude perioodi vältel. Revolutsioonimuuseumid loodi igas liiduvabariigis põhimõttel, et eksisteeris kaks ajaloomuuseumi: vana ajaloo muuseum ja muuseum, mis käsitles ajalugu alates oktoobrirevolutsioonist.⁴⁹ Eestis avati revolutsioonimuuseum ENSV Riikliku Ajaloomuuseumi filiaalina alles 1987. aasta detsembris (ill 2).⁵⁰

Muuseumi avamiseks polnud ebasobivat aega võimalik välja mõelda. Eesti esimene revolutsioonimuuseum saadi valmis siis, kui käimas oli juba järgmine revolutsioon. Kuigi kujundlikult võis öelda, et „seda ajalugu polnud enam”, avas tollane Ülemnõukogu presiidiumi esimees Arnold Rüütel suure pidulikkusega kavandatavas Rahvaste Sõpruse pargis⁵¹ uue muuseumi.

Otsus asutada kunagisse Maarjamäe suvemõisa ajaloomuuseumi filiaal võeti vastu juba 1975. aastal ning algselt pidi muuseumist saama Rahvaste Sõpruse muuseum⁵² – sellele ideele viitab ka Evald Okase pannoo „Rahvaste sõprus”. Muuseumi kontseptsioon koosnes kolmest osast: töörahva revolutsioonilise võitluse, Nõukogude armee lahingukuulsuse ja NSVL rahvaste vennaliku sõpruse kajastamine.

46 G. Basin, *The Museum Age*. Liège: Desoer, 1968, lk 183.

47 A. Luts, *Museoloogia alused I*. Õppematerjal. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1979, lk 5. Nõukogude muuseum pidi aitama kaasa ühiskonna edendamisele, seda sai edukalt teostada muuseumide teadusliku potentsiaali tõstmise kaudu.

48 A. Luts, *Museoloogia alused I*. Õppematerjal. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1979, lk 7.

49 Nõukogude Liidu Revolutsiooni Keskmuuseum asus Moskvas (alates 1991. aastast Poliitilise ajaloo muuseum), mis suunas kõikide liiduvabariikide revolutsioonimuuseumide tegevust. Seal käisid stažeerimas töötajad ka Eesti NSV-st.

50 Esimest korda loodi riiklik revolutsioonimuuseum 2. oktoobril 1940, kuid ühendati 2. juunist 1941 Riikliku Ajaloomuuseumiga.

51 Rahvaste Sõpruse pargi projekt valmis 1975. aastal (arhitektid Alar Kotli, Henno Sepmann, Hugo Sepp) ning see pidi ulatuma lauluväljakust Maarjamäe memoriaalini. Materjalid Eesti Arhitektuurimuuseumis, f 4, n 1, s 120.

52 Otsus muuseumi rajamiseks tehti 1975. aastal, 1977. aastal alustati uurimistöid ja koostati ajalooline õiend. Muuseumi taastamisprojekti arhitekt oli Jüri Renter, kunstiajaloolane Silvi Lindmaa. Muuseumi sisekujunduse tegi Helle Gans, väljapaneku kujundus Malle Sasi, teostas ARS. Leping endise Maarjamäe mõisahoone restaureerimiseks sõlmiti alles 27. jaanuaril 1983. Tööde tellijaks oli NL V/O „Sojuzvneštroiimport” ja teostajaks Poola firma PKZ. Mõisahoonesse paigutatava Rahvaste Sõpruse Muuseumi ekspositsiooni struktuurplaan oli selleks ajaks retsenseeritud EKP Ajaloo Instituudis ja põhiliselt heaks kiidetud.

Tegemist oli klassikalise nõukogude perioodi revolutsioonimuuseumiga, mis püüdis kõiki teemasid tõlgendada ideoloogilises võtmes: proletariaadi kujunemisest, töölisklassi paljurahvuselisusest, revolutsioonilistest liikumistest, Suurest Isamaasõjast teadusrevolutsiooni ja rahvaste sõpruse teemani. Viimasega seotud kaasaegne kultuur toimus edukalt poliitilise lõimijana.

Siiski on selgelt jälgitavad ka muutused ekspositsioonis ajavahemikus 1985–1987, ekspositsiooniplaani täpsustamise ajal (vt lisa 2).⁵³ 1987. aastal on esialgsesse skeemi sisse toodud kaasaegsed sündmused, millest olulisematena võiks märkida Mihhail Gorbatšovi külaskäiku Eestisse, fosforiidiprobleemi, muinsuskaitse liikumist ja 1949. aasta küüditamist. Kui 1985. aasta annotatsioonis viimast sündmust veel ei kajastata, siis 1987. aastal on ekspositsiooniplaanis juba küüditatute kirjad omastele, Karaganda oblastis asumisel olevad eestlased maja ehitamas jmt. „Ekspositsioon ei lähe vaikides mööda ka sellisest traagilisest sündmusest nagu seda oli kollektiviseerimisega kaasnenud põhjendamatu küüditamine. Sellest ei vaikita. Mis olnud, see olnud. Ajalooratast tagasi ei pööra.”⁵⁴ Ajastu mentaliteeti näitas ka meenutus, kuidas isegi nõukogude ideoloogiast kantud ekspositsiooni montaaži teinud mehed vaidlesid Vabadussõja üle – kas see oli riigi algus või mitte.⁵⁵

Ka 1987. aasta ekspositsiooniplaanis on säilinud kogu Eesti NSV ideoloogilise ajaloo struktuur, kuid selle vahel on juba uut tüüpi kultuuritekst. Pildiallkirju analüüsides võib jälgida nõukoguliku sisu osalist muutust, kus järjest enam muutuvad oluliseks uutmisega seotud ja seni keelatud lähiajaloo sündmused. Tegemist on esimese näitega paradigmapuutusest Eesti muuseumides. Muutused vastasid hästi Gorbatšovi-aegsele ajaloo avalikustamise ideele – ühiskonnas toimuv peegeldus ka muuseumisaalis. Kiirelt vahetati välja küll teatud detailid, kuid üldine ideoloogiline jutustus jäi samaks. Ajastule iseloomulikult eksponeeriti kõrvuti nõukogude nomenklatuuri ning NSVL-i konstitutsiooniga Eesti Vabariigi lippu ja suitsupääsukese pilti (ill 3). Detailides toimunud muutused ei võimaldanud siiski mõista Eesti ajalugu sellisena, nagu seda ootas avalikkus: muuseumist kõneldes rõhutati selgelt uue ajalookontseptsiooni vajalikkust.⁵⁶ Samas on selle näite varal võimalik näha põhimõttelist muutust. Selline ilmselgelt „kontrrevolutsiooniline” tegevus viitas uue ajalookäsitluse jõudmisele ka ideologiseeritud muuseumiruumi⁵⁷ ning avas lühikese aja jooksul tee hoopis teistsugusele minevikupresentatsioonile.

53 Revolutsioonivõtude, lahingukuulsuse ja Rahvaste Sõpruse Muuseumi laiendatud struktuuriplaan. 1985. Eesti Ajaloomuuseum, f 149, n 4, s 235; Revolutsioonivõtude, lahingukuulsuse ja Rahvaste Sõpruse Muuseumi laiendatud struktuuriplaan. 1987. Eesti Ajaloomuuseum f 149, n 4, s 257.

54 Kes minevikku ei mäleta, elab tulevikuta (ETA). – Rahva Hääl 31. XII 1987.

55 Intervjuu Malle Sasiga 22. XII 2007. Käsikiri autori valduses.

56 R. Helme, Mõtteid Tallinna Maarjamäe muuseumis. – Noorus 1988, nr 8, lk 20–22.

57 Olulisemal määral muudeti ekspositsiooni aastail 1991–1992.

Rahvusliku narratiivi kujunemine

Üks olulisemaid muutusi endistes sotsialistlikes maades oli sotsialismi kui ühiskonda siduva ideoloogilise aluse asendumine rahvuslusega.⁵⁸ Rahvuslik ideoloogia rõhutab etnilise kogukonna kollektiivsuse olulisust kui solidaarsuse peamist allikat inimeste vahel⁵⁹, selle kõrgajaks Eestis oli laulev revolutsioon.

Ka mineviku tõlgendamisel tõusid taas keskmesse rahvuse ja rahvuskultuuri mõisted.⁶⁰ Rahvuse ja rahvusluse mõistete ümber kujundati kogu uus ajalooetseptsioon ning sellest tulenesid muutused ka mäluasutuste identiteedis. Kõige kujundlikumalt andis uut diskursust edasi Lauri Vahtre, Mart Laari ja Heiki Valgu ajalooõpik „Kodu lugu”, mille ajalootelg koosnes aastasadepikkusest liikumisest võõrvõimude alt iseisva Eesti suunas⁶¹ ning mille kandjaks oli Eesti rahvuslik identiteet: „Meie kodutunne on olnud tugevam kui vallutajate armeed.”⁶²

Meenutagem korra muuseumi rolli 19. sajandil, kui muuseumist arenes (rahvus)riigi üks sümbolinstituutsioone.⁶³ Samasugune olukord kujunes ka Eestis 20. sajandi lõpul. Muuseumid taaslõid mälu, pakkusid materiaalseid tõestusi varem keelatud minevikust.

Nii nagu kunstipoliitikas, kehtis 1980.–1990. aastate vahetusel ka muuseumide valdas väide, et kuigi ideoloogiline ümbris vahetati diskursuses kiirelt uue vastu, säilisid esialgu vanad mõttestruktuurid – samad väärtuspesad asendati vastanditega⁶⁴ (nii nagu see toimus lähiajaloo väljapanekutes aastatel 1988–1990, kui vahetati välja vaid faktoloogia).

Ülalpool kirjeldatud revolutsioonimuuseumi puhul oli jälgitav järkjärguline üleminek ühest paradigmast teise küll detaili, kuid mitte struktuuri tasandil. Tuntav oli aga vajadus uute kultuuriliste müütide järele, mille lahendiks kujuneski püüd vastanduda nõukogudeaegsele ekspositsioonitüpoloogiale.⁶⁵ Loomulikult toimus üleminek astmeliselt, kiiremini muutus see ajutiste näituste ja püsiekspositsioonide 20. sajandi ajaloositluse ning võrreldamatult aeglasemalt vanema perioodi püsinäituste puhul.

Järgnevalt on välja toodud olulisemad ideoloogilised muutused ajalooa tegelevate muuseumide näite varal, kaudselt saab analoogseid muutusi jälgida ka teist tüüpi mäluasutustes.

Mõne aasta jooksul kujunes välja uus ekspositsioonikeel, mille keskmeks oli rahvuslik paradigma. Kui nõukogudeaegse ajaloomuuseumi ekspositsiooni baasiks olid klassivõitlus ja majandussuhted, siis rahvusliku paradigma põhialuseks kujunes rahvuse

58 A. Erjavec, Introduction. – Postmodernism and the Postsocialist Condition. Ed. A. Erjavec. Berkeley: University of California Press, 2003, lk 13.

59 M. Lauristin, T. Vihalemm, Changing Value Systems: Civilizational Shift and Local Differences. – Return to the Western World. Eds. M. Lauristin, P. Vihalemm. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1997, lk 246–247.

60 Rahvuskultuuri üle diskuteeriti palju, nt M. Hint, Rahvusteadvus ja rahvuskultuur; N. Bassel, Kultuuri rahvuslikkusest ja internatsionalismist. – Horisont 1988, nr 5, lk 13–18, 28–33.

61 L. Vahtre, M. Laar, Ü. Valk, Kodu lugu II. Loomingu Raamatukogu 1989, nr 42/43, lk 107.

62 L. Vahtre, M. Laar, H. Valk, Kodu lugu I. Loomingu Raamatukogu 1989, nr 40/41, lk 9.

63 Muuseumist kui rahvuse mälu kujundajast 20. sajandil loe pikemalt: M. Raisma, Muuseumi mõte. Eesti muuseumide identiteedimuutustest 19.–20. sajandil. – Akadeemia 2009, nr 4, lk 774–796.

64 R. Nugin, Instituutsioonide roll nõukogude kunstipoliitikas ning neist lahtirakendamise mõjud 1990. aastatel. – Acta Historica Tallinnensia 2004, nr 8, lk 74.

65 Nõukogudeaegsest muuseumiekspositsiooni tüpoloogiast loe täpsemalt: M. Raisma, Aegruum nõukogudeaegses muuseumiekspositsioonis. – Aeg ja ruum. Uue muinsuskaitse poole. Toim A. Randa. Eesti Kunstiakadeemia toimetised 19. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, lk 68–88.

võitlus vaimse ja poliitilise iseseisvuse eest – ja selle kaudu sai narratiivi aluseks rahvuse säilimine. Ajaloojutustuse keskmes oli pidev rahvusliku jätkusuutlikkuse tõestamine, seda eelkõige herderlikus võtmes, mis rõhutas rahva vaimsust keele, müütide ja kultuuri kaudu. Olulised märksõnad olid ka eraldumine ning muutumatus: eestlane on alati püsima jäänud, ta on staatiline ja jätkusuutlik. Seega kui nõukogude muuseumi ideoloogiline alus oli „ühiskondlik olemine määrab inimese teadvuse”, siis rahvuspõhise muuseumi aluseks kujunes mõte „rahvus määrab inimese teadvuse”.⁶⁶

Sellest tulenevalt oli vajadus kiiresti luua uus „meie” kontseptsioon. Drastiliselt muutus arusaam vastanditest „meie–nemad”. Nõukogude perioodil toimis see klassi- ja ühiskonnapõhiselt, 1980. aastate lõpus liikus vastandamine rahvuslikele alustele, mis muutis ekspositsiooni väga eestlastekeskseks. See peegeldus eelkõige seni varjatud Eesti rahvusliku ajaloo olulisimate sündmuste esiletoomises, varasemate sündmuste ümbertõlgendamises ning eestlaste kui ühe sotsiaalse grupi heroiseerimises. Ajalugu esitleti eestlaste endi jaoks, mis kujundas suhteliselt eraldatud, kinnise ja sissevaatava ajalookäsitluse ja -esitluse.

Eesti minevikusündmustest olid nõukogude ajal ajalooekspositsioonis olulisel kohal sõjad ja poliitika, mida seoti nn laiema kontekstiga, Nõukogude Liidu ajaloo (Saksa ja Skandinaavia röövvalutajad, Liivi sõda, Kodusõda, 1905. aasta revolutsioon, Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, 1924. aasta 1. detsembri ülestõus, töörahva võitlus kodanluse vastu jne). Alates 1980. aastate lõpust muutusid oluliseks eestlaste kogukondliku identiteedi kestvuse jaoks kesksed sündmused, seda eelkõige vaimse iseseisvuse säilitamise ja riikliku iseseisvuse püüdluste kontekstis. Rõhutati eestlaste ja Eesti riigi kannataja staatust, rahvust käsitleti kui objekti, millega suurriigid manipuleerivad.⁶⁷

Viimane oli seotud ka vajadusega taasavastada senikeelatud ajalugu. Muuseumides toimus selge pööre mineviku suunas – seda vastupidiselt marksistlikule ajalookäsitlusele, mis oli teleoloogiline, st jõudis tänapäeva ning haaras ideoloogiliselt ka tulevikku. Alates 1980. aastate lõpust ei olnud ajalooesitluse sümboliseks lõpuks enam helge kommunism, vaid selle asemel hakati rõhutama teatud osi seni peidetud ajaloost. Viimane, millele lisandus ka mineviku osaline romantiseerimine, kujundas selgelt nostalgilise ajalookäsitluse. Möödunud aeg sai ideaaliks, mis tähendas tagasipöördumist nii vormis kui ka sisus kas siis Teise maailmasõja eelse vabariigi perioodi või lausa ärkamisaega. Tollast aega analüüsid oli mõistetav, et eriti populaarsed olid näitused sõjaeelsest Eesti Vabariigist. Seega, „parema tuleviku” asemel hakati tegelema „parema minevikukuvandi” loomisega. See peegeldus ka jätkuvas huvipuuduses tolla-

66 Selle põhimõtte jõulisimaks näiteks on 1994. aastal avatud ERM-i püsiekspositsioon, samuti suur osa tollal avatud või muudetud ekspositsioonidega kohamuuseume.

67 Rahvuslikku identiteeti toetasid paljud näitused eestlaste, eestirootslaste ja väliseestlaste rahvakunstist ja -kultuurist, piiblist, laulupidudest, rahvakoolist ja koolist Eesti Vabariigi ajal; riikliku identiteedi ajalugu kujutasid näitused Tartu rahust, Vabadussõjast, Eesti Vabariigi rahadest, vabariigiaegsest tsiviilvõimust; kannataja staatust rõhutasid eelkõige hävitatud paikade (Narva, Tallinn) näitused ning küüditamisi ja stalinismi kajastavad väljapanekud. Valik põhineb Eesti Ajaloomuuseumi, Eesti Meremuuseumi, Eesti Spordimuuseumi, Tallinna Linnamuuseumi ja Eesti Rahva Muuseumi aruannetel aastatest 1989–1992.

se lähimineviku ja kaasaja kogumise kui ka eksponeerimise vastu⁶⁸, ent samuti elavas kampaanias Eesti Rahva Muuseumi taastamiseks selle sõjaeelsesesse paika⁶⁹.

Nõukogude muuseum oli avalikult ideoloogiline propagandaaustus.⁷⁰ Rahvuslikku paradigmat järgiv muuseum võis olla ideoloogiliselt postuleeriv, ent enamasti oli esitusviis neutraalne, mitte hinnanguline. Kui nõukogude muuseumis oli suhteliselt palju sekundaarset museoloogilist materjali, siis perestroikaegse muuseumi esimestel aastatel oli nähtav selge suund objektikesksusele: selgitusi oli vähe ning näitused olid lahendatud väga esemekeskselt. Selle põhjusteks võib pidada nii esemete uudsusväärtust, väheseid võimalusi kui ka huvipuudust erinevate eksponeerimisvõimaluste vastu. Olulisim oli võimalus näidata „päris asja”, mida eestlastest vaatajate jaoks polnud vaja kontekstualiseerida. Kuriositeediväärtusele rõhuline laulva revolutsiooni ajal ka toimis, sest ajalooline materjal kujunes murranguaja ideoloogia olemuslikuks osaks.

Nõukogude muuseumis toimis selge teemade hierarhia poliitikast ja majandusest kuni kultuurini. Ajalugu esitleti kui terviklikku umbisikulist jutustust, kus kõiki osi ajaloost tuli vastavalt temaatilisele skeemile teatud määral, ent kindlasti eksponeerida. Õpikulaadne ülesehitus jäi valdavaks ka veel 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses, alates kümnendi keskpaigast hakati järk-järgult liikuma juba uuemate eksponeerimisprintsipi suunas (nt narratiivne lahendus lähtuvalt uutest teemadest, probleemsus, sekundaarse museoloogilise materjali kasutamine, kommunikatiivsuse tõus jmt).

Uued teemad – uued näitused

Murrang, mil muuseumides hakati massiliselt näitama Eesti rahvuslikku ajalugu, toimus 1989. aastal.⁷¹ Just sel aastal algas rahvusajaloo teemaliste näituste buum. Ideoloogiline muutus peegeldus ka Eesti NSV Riiklikus Kultuurikomitees, kes korraldas koguni võistluse 1989. aasta parima näituse väljaselgitamiseks (vt lisa 3).⁷²

Esimene uut ajaloodiskursust peegeldav ja Eesti Vabariigi lugu kajastav näitus oli „Kolmevärviline Eesti” Eesti Ajaloomuuseumis Suurgildi hoones (ill 4, 5). Tegemist oli fondinäitusega, kus eksponeeriti Eesti Vabariigi aegseid esemeid.⁷³ Lätis oli selline näitus juba teostatud, seal võeti idee ning tehti kiiresti ettevalmistustööd.⁷⁴

68 Selle tulemusena pole säilinud autentseid musealiseeritud nõukogudeaegseid keskkondasid, samuti puudus aktiivne huvi nõukogudeaegse poliitilise ajaloo ja argielu pärändi kogumise ja eksponeerimise vastu. Küll tehti seda nn Idabloki maades, näiteks Saksamaal, kus alates 1989. aastast olid populaarsed näitused Ida-Saksa eluolust, samuti loodi 1990. aastatel nn kohamuuseume, kus eksponeeriti võimalikult autentset kunagist Ida-Saksa eluolu (nt Avatud Fond Eisenhüttenstadtis ja Lasteaia muuseum Oranienburgis). Vt C. Scribner, Requiem for Communism. Cambridge: MIT Press, 2005, lk 23–38.

69 Üks emotsionaalsemaid kirjeldusi ERM-i uue maja teemalisest koosolekust: M. Jürgen, Väärige oma rahva nime. Valik katkeid Eesti Rahva Muuseumi kohta 17. aprillil 1988 peetud kõnedest. – Kultuur ja Elu 1988, nr 6, lk 20–24.

70 Nõukogude museoloogia keskseimaks teoreetilis-praktiliseks probleemiks oli küsimus sellest, kuidas muuseumieksponaatide abil paremini propageerida teaduslikke ja poliitilisi teadmisi, kasvatada vaatajais marksistlik-leninlikku maailmavaadet (A. Luts, Museoloogia alused I, lk 3–4).

71 Rahvusliku paradigma muutuse all mõeldakse laiemat ideoloogilist murrangut muuseumides; rahvuslikku kunsti ja rahvariideid näidati loomulikult palju ka nõukogude perioodi muuseumides.

72 KuM, n 2, s 2987, l 78.

73 Intervjuu näituse tegijate Ivar Leimuse, Sirje Annisti ja Eve Peetsiga 20. V 2008. Käsikiri autori valduses. Väljapaneku koostajateks olid veel Mati Mandel, Viivi Glass, Ulve Räpp, Vello Kuldna, Tiiu Kravtsev ja Taimi Varres.

74 Eesti Ajaloomuuseumi 1988. aasta tööplaanis näitus veel ei kajastu, küll aga juba 1988. aasta aruandes.

Püsiekspositsioon võeti maha, olemasolevatesse vitriinkappidesse pandi vaatamiseks muuseumikogudes leidunud asjad, ent materjale otsiti juurde näiteks kodudest, teatriladudest jm. Keskenduti vabariigiaegsetele esemetele – põhimõtteks oli „pigem ilus eesti aeg kui poliitika”. Vitriinid koostati teemade kaupa: tööstus, tarbekunst, põllumajandus, trükised, kultuur; poliitikast olid väljas näiteks aumärgid, mundrid, välisvisiitide materjalid, Tartu rahuleping jm. Väga vähe materjali oli Vabadussõjast, sest need olid 1951. aastal hävitatud.

Näitus tekitas tollal tõelise furoori: kümne kuu jooksul külastas Suurgildi hoonet 123 538 inimest. Järjekord ulatus teinekord lausa Mündi tänava baarini ning külaliste raamatust võis lugeda õhkamisi: „See näitus on nagu ilusaim unenägu!”. Tegemist oli tõesti väga hästi ajastatud väljapanekuga, mille tulemusel toodi muuseumisse sadu vabariigiaegseid esemeid. Nende põhjal koostati täiendav väljapanek 320 esemega väikeses saalis. Sama perioodi täienduseks koostati filiaali „Tööliste Kelder” ruumidesse näitus „Noored Eesti Vabariigis”.

Teine suurnäitus oli seotud tollal väga populaarse teema – rahvakunstiga. Folkloorifestivali „Baltica '89” ajal koostas Eesti Rahva Muuseum koostöös Ungari, Mari, Udmurdi, Mordva, Komi, Soome ja Karjala rahvusmuuseumidega läbi aegade suurima näituse „Soomeugrilaste rahvakunst”.⁷⁵ Väljapanek oli üleval Eesti Näituste peapaviljonis 2000 m²-l poolteist kuud ning seda külastas 60 000 inimest.

Tegemist oli ühtlasi ka esimese niivõrd mastaapse soome-ugri rahvaste ühisväljapanekuga, mis rahvusliku liikumise kõrgajal pakkus publikule kõige olulisemat – näha eestlaste rahvusliku ja kultuurilise identiteedi tegelikke juuri (ill 6, 7).

Rahvakultuur kujunes järgnevatel aastatel üheks olulisemaks teemaks, mis puudutas praktiliselt kõiki eestlasi. See oli nii eesti rahvariieete õmblemise kui ka mälestuste kogumise kõrgeaeg. Ka ERM-i tähendus eestlaste hulgas kui „eesti rahva vaimu keskus” tõusis murranguliselt, ülimalt oluline oli see tollal ka väliseestlaste jaoks – „ERM-ist tulnu oli nagu Jumal!”⁷⁶

Lisaks rahvakultuurile hakati ERM-is 1990. aastate I poolel tegelema uute teemadega, mis muutis ka muuseumi üldisemat identiteeti etnograafiamuuseumist kultuuriantropoloogia ja -uuringutega tegelevaks mäluasutuseks. Tänu uutele töötajatele (Anu Kannike, Anu Järs) ning Heiki Pärldile tõusis uurimise keskmesse argielu, kodu, pere – uued väärtused kujundasid ERM-ist 1990. aastatel 20. sajandi argikultuuri uurimise keskuse.

Lisaks kunstile, rahvakultuurile ning igapäevaelu uurimisele oli aktuaalne eksponeerida ka poliitilist ajalugu, eelkõige teemasid, mida polnud võimalik varem kajastada. Kümnendivahetuse ajast oli kindlasti suurim selleteemaline näitus „Stalinism Eestis” Eesti Ajaloomuuseumis Maarjamäe lossis (ill 8).⁷⁷

1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses oli avalikkusel suur huvi Eesti ajaloo vastu – seda vajadust aitasid rahuldada lisaks muuseumidele ka ajakirjandus,

75 Iga rahva kohta oli üks teemalavastus ning valik traditsioone kandvatest tänapäevastest käsitöösemetest. II korrusel eksponeeriti eestlaste traditsioonilist rahvakunsti ja tollaste parimate meistrite loomingut.

76 Piret Õunapuü kogemus Kanadast. Intervjuu 20. VI 2009. Käsikiri autori valduses.

77 Kümnendivahetusel toimusid ajaloomuuseumis väiksemad näitused ka näiteks baltisakslastest ja nende ümberasumisest, küüditamisest, esimesest eestikeelsest piiblist, vabariigiaegsetest rahadest, Tartu rahust ja juutide elust Eesti Vabariigis.

kodanikuliikumised ja uus ajaloolane kirjandus. Viimased kolm kujunesidki 1990. aastatel ühiskonna jaoks huvipakkuva info kõige jõulisemateks edastajateks.

Lühikese aja vältel olid mäluasutused eestlaste jaoks väga olulised, luues uut rahvuslikku ja poliitilist identiteeti. Selle kõrgajaks võibki pidada 1980. aastate lõppu, pärast seda hakkas kultuuriüritustest osavõtt ka üldisemalt langema.⁷⁸ Languse põhjusena võib kindlasti nimetada kogukonna uusi prioriteete, majanduslikult rasket olukorda, sh rahareformi, aga ka kultuuripoliitika nõrkust ning muuseumide suutmatust oma tähendust ühiskonna jaoks määratleda.

Ühiskonnas toimusid vaid paari aasta järel radikaalsed paradigmuuutused nii poliitikas, sotsiaalses sfääris kui kultuuri tasandil.⁷⁹ 1980. aastate lõpul valitsenud nostalgiline ja kollektiivne idealism asendus 1990. aastate alguses individualistlikuma pragmaatikaga.⁸⁰ See oli aeg, mil ka väärtuseelistused liikusid postsovetliku kollektivistliku kultuuritüübi juurest lääneliku individualismi suunas⁸¹, selles kontekstis räägitakse Piotr Sztompka mõistes lausa kultuuritraumast⁸². Ühiskonnamudelite muutuste koguja ja tõlgendajana oli muuseumidel võimalus kujundada uusi strateegiaid ühiskonnaga suhestumisel. Paraku keskendus suur osa muuseumi siseprobleemidele, jättes kasutamata võimaluse kõnelda kaasa uue ühiskonna loomisel (ja eelmise likvideerimisel) ning seeläbi kujuneda sotsiaalselt oluliseks mäluasutuseks (erandiks oli vaid ERM⁸³). Sotsiaalsus ning ühiskondlik aktiivsus oli tänu eelnevale ideologiseeritusele muutunud seesmiselt vastukäivaks, seetõttu jäeti muuseumi kui aktiivse ja atraktiivse vahendaja põhimõtte tagaplaanile. Vähene seotus kogukondadega muutis mäluasutuste ja avalikkuse omavahelise suhte järjest leigemaks. Muuseumid ei suutnud tervikuna määratleda ega õigustada oma positsiooni ajaloo tõlgendajatena ning jäid mitmeks järgneva aastaks pigem mineviku peegeldaja staatusesse.

Kokkuvõtteks

Aastad 1987–1993 on periood, mil muuseumikultuuris toimus 20. sajandi üks olulisemaid paradigmuuutusi. Perestroika ajal toimus iseseisva rahvusliku ja riikliku identiteediloo kujundamine, samuti pandi paika suunad, kuhu järgnevatel aastatel ajaloomälu kujundamisel liiguti. Ka muuseumidel oli võimalik kirjutada uut ajaloo-diskursust ning mitmedki varem käsitlemata teemad said muuseumides esimest korda lahti räägitud. Uutmisperioodi ilmestas siiras usk uutesse väärtustesse. Taheti luua midagi uut ja olulist: luua ajalugu ja taasluua minevikku. See oli idealistlik ajastu, kus idee oli kaugelt olulisem kui selle vorm.

78 Eesti kultuuripoliitika Euroopa Nõukogu Kultuurikomitees, lk 80.

79 M. Lauristin, P. Vihalemm, *Recent Historical Developments in Estonia: Three Stages in Transition (1987–1997) – Return to the Western World*, lk 73–126.

80 Veel 1990. aastate alguses oli Eesti üks kõrgeima kollektiivsusega ühiskondi (K. E. Rosengren, *Culture in Society*, lk 246). Vt ka M. Lauristin, *Contexts of Transition. – Return to the Western World*, lk 25–40.

81 K. E. Rosengren, *Culture in Society*, lk 244.

82 A. Aarelaid-Tart, A. Kannike, *The End of Singing Nationalism as Cultural Trauma. – Acta Historica Tallinnensia* 2004, nr 8, lk 77–98.

83 Vt T. Sikka, *Plaanidest projektideni. Muutuste aeg. – Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat. Koost P. Õunapuu. Tartu: ERM, 2009, lk 371–407.*

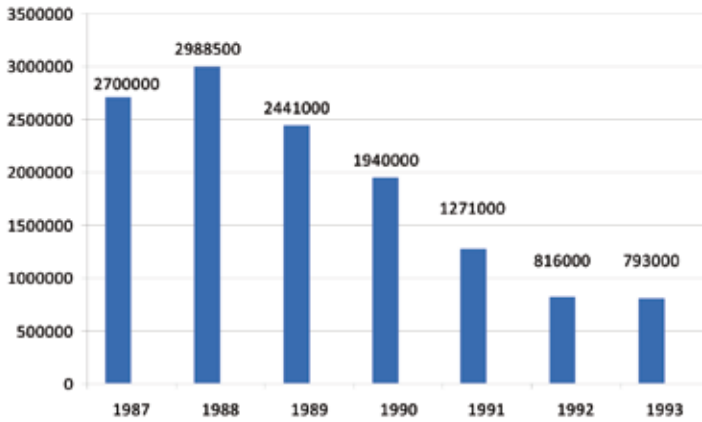
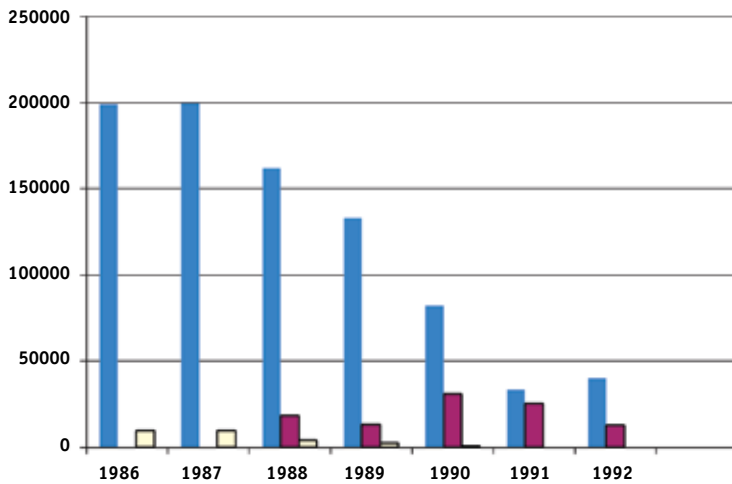
See lühike periood oli monumentaalne ajaloo ümberkirjutamise aeg. Eesti NSV Revolutsioonimuuseumi avamise ja „Kolmevärvilise Eesti” näituse vahel on vaid mõni kuu. Lauluga või ilma – revolutsioon toimus ka muuseumides. Paradigmamuutus rahvusliku ajalookirjutuse suunas kujunes muuseumide ekspositsioonide ja näituste ideoloogiliseks aluseks. Teemade keskmesse liikus rahvuslik, Eesti-keskne ajaloo-eesitus, mis kandis selget etnotsentristlikku ja monorahvuslikku identiteeti.

1980. aastate lõpus domineeris minevikukesksus, mis rõhutas soovi saada tagasi kõike olnut. Olgu selleks väärtused kunagisest kuldajast, varemkeelatud teemad või peidetud esemed. Ajastu näitusi iseloomustab ajalookäsitluse terviklikkus, tugev esemekesksus, pigem jutustav ning postuleeriv laad, mida toetab selge samastumise ja vastandumise printsiip. Üldistades võib öelda, et need põhimõtted jäid püsima kuni 21. sajandi alguseni ning toimivad osaliselt veel tänapäevalgi.

Kiired muutused ühiskonnas viisid aga mäluasutused väga keerulisse olukorda. Kriisiolukorra põhjustena võib nimetada nii majanduslikke, museoloogilisi kui ka ideoloogilisi probleeme. Võttis aega aastaid, enne kui muuseumid hakkasid oma positsiooni ühiskonnas taas muutma.

Lõpetuseks võiks retooriliselt küsida, kas pärandile tuleb enam kasuks revolutsioon või evolutsioon? Ja kuigi vastus võib tunduda elementaarne, siis tegelikult on aeg-ajalt vaja just (vaimse) revolutsiooni valusat ja karmi puhastumist, et uuesti mõtestada muuseumi olemasolu mõte ja mineviku säilitamise eesmärk.

Lisa 1

Ametlik muuseumikülastuste statistika 1987–1993:**Eesti Ajaloomuuseumi muuseumikülastuste statistika 1986-1992:**

- Suurgildi hoone
- Maarjamäe loss
- Töölise Kelder

Lisa 2

**Revolutsioonivõitude, lahingukuulsuse ja
Rahvaste Sõpruse Muuseumi laiendatud struktuurplaan. 1987.**

Valik XVIII saali pildi- ja esemeallkirju

- NLKP Peasekretär M.S. Gorbatšov trikootaživabrikus „Marat”.
- Kommunistlik laupäevak kummitoodete vabrikus „Põhjala”
- „Talleksi” treial, Sotsialistliku töö kangelane V. Liiv töötamas kommunistlikul laupäevakul 18. aprillil 1981. a.
- V. Liivi isiklikke esemeid
- NSVL 1986. a. riikliku preemia laureaatideks sai rühm „Eesti Projekti” arhitekte Väike-Õismäe elamurajooni projekteerimise eest.
- Sotsialistliku töö kangelane sm Mõnzu töökaaslastega.
- Leping maa ja töövahendite rentimiseks 1987. a.
- „Tasuja” kolhoosi traktorist K. Lund.
- K. Lundi auhinnad ja diplomid künnivõistlustelt.
- Sm Lundi müts 1968. a üleliidulisel künnivõistlusel Tartus.
- Eesti Muinsuskaitse Selts loodi 1987. a.
- ENSVs loodud ühisettevõtte Nõukogude-Soome Aktsiaseltsi EKE-SADOLIN toodangut 1987. a.
- Kreenholmi Manufaktuuri esinduskauplus „Narva kangad”
- Esimesed eralasteaiad loodi 1986. a.
- 1987. aastal loodi Vabariiklik Väliskaubanduskoondis „Estimpeks”. Esimene istung Tallinna Raekojas.
- Avalikustamise protsessis üheks olulisemaks probleemiks kujunes fosforiidi-kaevandamine.
- Kalju Saaberi ohunäidendi „Koduvõõrad” kava 1987. a.

Lisa 3

Eesti NSV Riikliku Kultuurikomitee poolt korraldatud võistlusel parima näituse väljaselgitamiseks 1989. aastal osalenud näitused

- Eesti Ajaloomuuseum „Kolmevärviline Eesti”
- Fr. R. Kreutzwaldi nim muuseum „Eesti Vabariigi ajast Võrumaal (1918–40)”
- Mahtra Muuseum „Eesti aeg”
- Eesti Spordimuuseum „Eesti Laskurliit 1931–1940”
- Tallinna Linnamuuseum „Eestlased Kanadas”
- Eesti Rahva Muuseum „Soome-ugri rahvakunst”
- Raemuuseum „Kuidas portreeterida eestlast. 200 fotot eesti vaimuinimeste portreedega 1860–1989”
- Kiek in de Kók „Usk. Lootus. Armastus. Sündmused Eestimaal 1988–1989”
- Tartu Linnamuuseum „Üliõpilasorganisatsioonide varad ERMis ja Tartu Linna muuseumis” pühendatud eestikeelse ülikooli 70. aastapäevale

1.

Eesti NSV Riikliku Ajaloomuuseumi filiaal „Tööliste Kelder”, 1969.

Foto Avo Sillasoo, EAM.

The 'Workers' Cellar', a branch of the State History Museum of the Estonian SSR, 1969. Photo by Avo Sillasoo, Estonian History Museum.

2.

Eesti NSV Ajaloo- ja Revolutsioonimuseumi hoone üleandmine 27. veebruaril 1987.

Evald Okase maal on endises mõisa suvesaalis veel maalimata.

Foto Avo Sillasoo, EAM.

Delivery of the building of the History and Revolution Museum of the Estonian SSR on 27 February 1987.

The painting by Evald Okas is yet to be painted in the former summer hall of the manor house.

Photo by Avo Sillasoo, Estonian History Museum.

3.

Eesti NSV Ajaloo- ja Revolutsioonimuseum.

Vaade ekspositsioonile, 1989.

Foto Avo Sillasoo, EAM.

The History and Revolution Museum of the Estonian SSR.

A view to the exposition, 1989.

Photo by Avo Sillasoo, Estonian History Museum.

4. Eesti Ajaloomuuseumi näituse „Kolmevärviline Eesti” plakat (kujundus Ivar Leimus). EAM, 1989.
A poster of the exhibition ‘Three-Coloured Estonia’ in the Estonian History Museum (design by Ivar Leimus). Estonian History Museum, 1989.

5. Eesti Ajaloomuuseumi näituse „Kolmevärviline Eesti” üldvaade, 1989.
Foto Rein Kärner, EAM.
Overview of the exhibition ‘Three-Coloured Estonia’ in the Estonian History Museum, 1989.
Photo by Rein Kärner, Estonian History Museum.

6.

Folkloorifestivali „Baltica ’89” raames toimunud näitus „Soomeugrilaste rahvakunst”.

Maride ekspositsioon, 1989.

Foto Aldo Luud, ERM.

The exhibition 'National Art of the Fenno-Ugrians', organised as part of the 'Baltica '89' folklore festival.

The exposition of the Maris, 1989.

Photo by Aldo Luud, Estonian National Museum.

7.

Folkloorifestivali „Baltica ’89” raames toimunud näitus „Soomeugrilaste rahvakunst”.

Komid: tekstiilid ja muud tarbeesemed, 1989.

Foto Aldo Luud, ERM.

The exhibition 'National Art of the Fenno-Ugrians', organised as part of the 'Baltica '89' folklore festival.

The ethnic Komi: textiles and other commodities, 1989.

Photo by Aldo Luud, Estonian National Museum.

8.

Eesti Ajaloomuuseumi näitus Maarjamäe lossis „Stalinism ja Eesti”.

Vaade näitusele, 1990.

Foto Rein Kärner, EAM.

The exhibition 'Stalinism and Estonia' of the Estonian History Museum in the Maarjamäe Palace.

A view to the exhibition, 1990.

Photo by Rein Kärner, Estonian History Museum.